

Lust Iván

Vágy és hatalom

Válogatott írások

Szerkesztette: Barcy Magdolna

TARTALOMJEGYZÉK

Szónyi Gábor:

A töprengés dicsérete. Lust Iván összegyűjtött írásai elév

Pléh Csaba:

A szelíd holisztikus analitikusviii

BEVEZETÉSKÉNT1

Analitikus hétköznapiak a hetvenes évekből3

HÁZ SOK TÜKÖRREL – CSOPORTANALÍZIS7

Csoportmodellek és a látens tartalom kérdése a csoport-pszichoterápiában9

A csoport-pszichoterápiás folyamat hatótényezői22

A terápiás keret fogalma a csoport-pszichoterápiában46

Belső és külső között. Az analitikus tér fenntartásának problémái a csoportanalízisben60

Ház sok tükörrel. Előadás a csoportanalízisről66

A határvesztés és határépités dinamikája egy serdülővel folytatott pszichoterápiás csoportban73

AZ ELBESZÉLT VILÁG RÉSEI – PSZICHOANALÍZIS81

Az elfojtástól a primitív tárgyakapcsolatok felé83

Az elbeszél világ rései. A tudattalan problémája és a kulturális jelenségek97

A pszichoanalitikus narratív. A valóság társas konstrukciója a pszichoanalitikus helyzetben117

Trauma, nem-tudás, ismétlés és emlékezés129

A TUDATTALAN GYARMATOSÍTÁSA – FOGYASZTÓI TÁRSADALOM . .135

A belső szabadság és a csodabogyók. A pszichoterápia válsága a 90-es években137

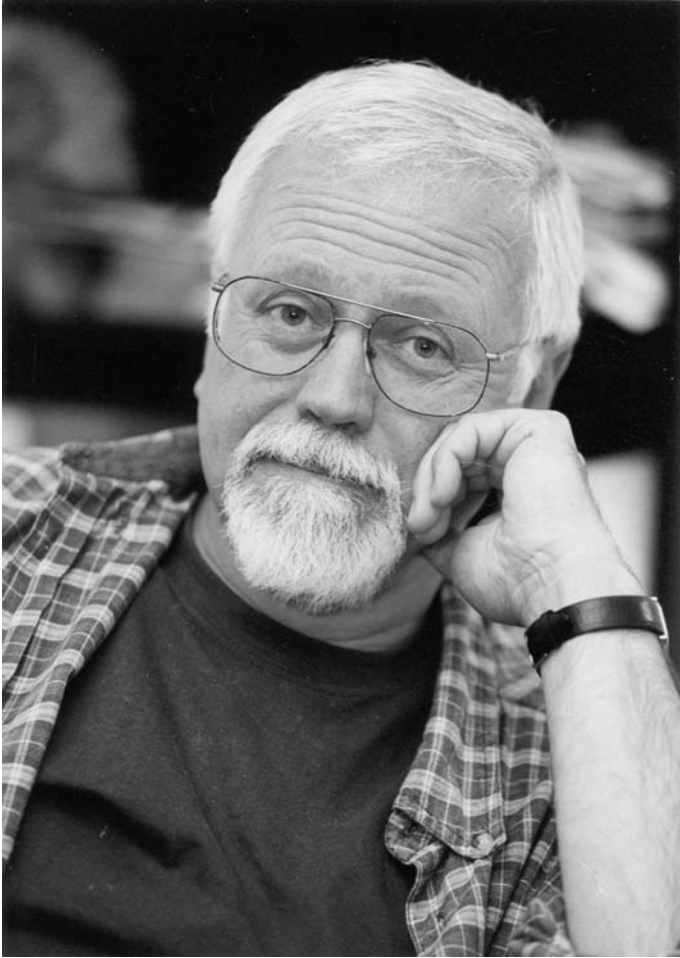
A tudattalan gyarmatosítása. Pszichoanalitikus gondolatok a késői kapitalizmus kulturális logikájáról153

A replikáns szomorúsága169

A multimédia-üzemmód. A vámtiszt esete a kamionsofőrrel 179

PSZICHOANALÍZIS ÉS KULTÚRA	189
Ragaszkodni és elengedni. Hasonlóságok és különbségek a pszichoanalitikus és a buddhista magatartásban	191
Vágy és szöveg	208
A szubjektum kiszolgáltatottsága. Gondolatok a pszichoanalitikus kultúrakritika feladatairól	218
Vágy és hatalom. A pszichoanalitikus kultúrakritika szükségességéről	238
A mutáns autoritás	281
A GYÖNGÉD SKINHEAD – SERDÜLŐK, SZOCIALIZÁCIÓ	295
Az iskola és a szakrendelés kapcsolata veszélyeztetett fiatalok pszichoterápiás ellátásában	297
A sarokba szorított kiskamasz esete. Személyiségzavar – magatartászavar – beilleszkedési zavar	307
A szabadság képessége	325
A hiány koreográfiája	335
Patológiás tárgyhasználat és addiktív kultúra	349
Identitás-protézisek. Serdülőterápiás adalékok a pszichoanalitikus kultúrakritikához	355
Serdülők terápiája	359
A KAPCSOLAT MINT PREVENCIÓ – SEGÍTŐ MUNKA	381
A szavak mögötti zene. A kapcsolat mint prevenció	383
A konzultáció mint műfaj	395
A „Négy ülésés konzultáció”	405
„AZ ELÉG JÓ SEGÍTŐ” – SEGÍTÉS A VÉGEKEN	419
Látszik rajtunk valami?	421
Az együttműködés	424
A zord külső érző szívet takar	427
...és mégis, mégis.	430
Az alkalmazkodás határtalan élménye	432
...fifty ways to leave your lover... ..	436
Hacsak nem tudják... ..	440
A változás kezdete	443

Bolondság	446
Tapossa laposra?	449
Méregtelenítés	452
Csapda, csapda, csapda... ..	455
Szelíden tartja kezében... ..	459
PUBLICISZTIKÁK, INTERJÚK	463
Tabletták vagy szavak?	465
„Szükség van az egyenlőtlenség vállalására”	469
„Mi magunk is fokozatosan tárgyakká válunk”	488
Személytelenül és gyorsan	496
Test, hatalom, kultúra	501
Milyen testet tetszik parancsolni?	504
A házmaster, a bkv-ellenőr, az osztályos orvos esete, valamint a normatív diskurzus	510
Saját szakállamra olvastam Lukácsot	516
Interjú Lust Ivánnal a magyarországi pszichoanalízisről ...	520
BIBLIOGRÁFIA: Lust Iván cikkei, előadásai, általa szerkesztett kötetek	543
SZAKMAI ÉLETRAJZ	550

Lust Iván

„Hogyan nyerhetünk feloldozást? – kérdezte egy szerzetes.
Csak nem kötözött le valaki? – kérdezte a mester.”

(*Folyik a híd. Zen buddhista anekdotakincs.*
Szerk.: Terebess G., Officina Nova, 1990)

Témánk, az autonóm személyiség, a szabadság képessége, talán régimódinak tűnik a posztindusztriális társadalmak korában. Dávid Riesman kissé elnagyolt, de jól használható tipológiájában a tradicionális társadalmak tipikus személyiségét váltja fel a belülről irányított ember, akit nem külső kényszer, hanem saját belső irányítóje orientál (Riesman, 1973). Ennek a típusnak a kialakulása nyilvánvalóan összefügg az ipari mértékű termelést lehetővé tevő, teljesítményorientált, feladatait belső indíttatásból, önállóan is elvégző személyiségek iránti társadalmi szükséglettel és az ezt kifejező protestáns etikával. Ezt a típust váltja fel Riesman szerint a kívülről irányított ember, aki inkább a radarhoz hasonlítható, gyors, felszínes, a mindenkori pillanatnyi hatásokra, áramlatokra azonnal reagál, lakhelyét, kapcsolatait, fogyasztási szokásait élete során sűrűn és könnyen váltogatja. Nem autentikus, elidegenedett, piac-karakter, a szervezeti ember, az apparátcsik. Kiváló alkalmazkodása és teljesítőképesége elfedi személyisége fogyatékoságait, intimitásra való képtelenségét, elmechanizálódott emberi kapcsolatainak szegényességét, nárcisztikus sebezhetőségét, identitásának töredezettségét.

Ez utóbbi típus leírását még a 60-as évek pszichoanalitikus szociálpszichológiájában találjuk meg, de úgy tűnik, mifelénk most kezd megnőni a kereslet az ilyen személyiségek iránt.

Ugyanakkor azt láthatjuk, hogy a személyes szabadság, az autonómia igénye sokkal régebben megjelenik, mint a Riesman-i belülről irányított típus. A földi és égi hatalmakkal bajlódó, azoktól magát függetleníteni képes gondolkodó típusát megtaláljuk Buddha követői között vagy a régi kínai költőknél, de a feudalizmus korában is. Soruk önkéntes visszavonulás, száműzetés, de a legjobb esetben is valamiféle határhelyzet. Társadalmi hasznosításuk valószínűleg tényleg

a kapitalizmus fejlődésével indul meg, hogy aztán a fejlett ipari társadalmakban fokozatosan diszfunkcionálissá váljanak.

A folyamatos gazdasági növekedés tragikus következményeinek felismerése lassan talán devalválja majd a termelés-fogyasztás spirálba olajozottan illeszkedő típusokat, és remélhetőleg felértékelődik az autonóm személyiség, a szabadság képessége.

AZ AUTONÓM SZEMÉLYISÉG NÉHÁNY JELLEMZŐJE

Az autonóm személyiséget egyéni és társaslélektani szempontból a különállás és az elvegyülés egyidejű képességével jellemezhetjük. Az ilyen személy képes a meghittságra, az intimitásra, de jól tud egyedül is lenni. Képes a mindenkori társadalmi struktúrában magának megfelelő helyet találni, de képes a fennálló szisztémától és ideológiáktól magát kritikusan elhatárolni. Képes a kreativitásra, és azt hasznosítani is tudja, de képes arra is, hogy mindenféle közös céltól elhatárolva magát, saját belső életét élje. Humora van, tud játszani. Képes felismerni – és elviselni –, hogy a szabadság illúzió, de mint ilyen, élhető és megvalósítható. Mindehhez egy olyan belső világ kialakulására van szükség, amely adekvátan képezi le a környező világot a maga ellentmondásaival és konfliktusaival együtt. Belső világának ugyanakkor tartalmaznia kell olyan részeket is, amelyek képessé teszik pozitív fantáziákra, lehetőséget adnak a remény átélésére, és amelyek képessé teszik arra, hogy folyamatos külső támogatás nélkül is fenn tudja magában tartani egy értelmes, és érzelmileg kielégítő külvilág elképzelését.

Az autonóm személyiségnek koherens képe van önmagáról, amely megőrzi állandóságát, de a tapasztalatok nyomán változni is képes. Ennek a képnek eléggé jónak kell lennie ahhoz, hogy a személyt magabiztossá tegye, és így képes legyen kudarcokat és negatív visszajelentéseket sérülés nélkül elfogadni. Bizonyos mértékű altruizmus mellett képesnek kell lennie az egészséges önszeretésre is.

Témánk szempontjából fontos kérdés, hogy milyen korai feltételek mellett formálódnak ilyen személyiségek.

KÜLSŐ ÉS BELSŐ. A KORAI GONDOSKODÁS EGYES DILEMMÁIRÓL

A korai szocializációval foglalkozó különböző szemléletű kutatók két fontos megállapításra jutottak, amelyek tekintetében konvergálnak a különböző nézetek.

Az egyik az a tény, hogy a csecsemő sokkal korábban és sokkal többre képes, mint eddig gondoltuk. Az újabb felismerések fényében a csecsemő kompetens, a korai kapcsolatokat aktívan alakító partnerként jelenik meg (pl. Meltzoff, 1985; Stern, 1985; összefoglalóan pl. Gergely, 1992). A másik felismeréssorozat a belső világ kialakulásának tartalmi oldalát érinti.

A pszichoanalitikus tárgykapcsolati elméletek már igen korán hangsúlyozták, hogy a személyiség kiforrálódása, a belső világ kialakulása a születés pillanatától – vagy talán már előbb is – társkapcsolatban, a csecsemő és a gondozó személy közötti interakcióban zajlik. Bálint Mihály szerint az egyéni lélektan mindig többszemélyes pszichológia. Winnicott egyenesen úgy fogalmaz, hogy nincsen értelme a csecsemőről külön, az anya személye nélkül gondolkodni.

A pszichoanalitikusok bizonyos korai tapasztalatok esszenciális fontosságát hangsúlyozzák az ép személyiség kialakulásánál. Ezekre kezdetben főként felnőttek kezelésének tapasztalataiból következtek, felismerve a megfelelő élmények hiányának későbbi romboló hatását.

A pszichoterápiás kapcsolatban – de bármilyen egyéb, a személyiség fejlesztését vagy korrekcióját célzó kapcsolatban is – az ilyen pácienseket az jellemzi, hogy képtelenek a segítő személyt segítőként hasznosítani, és nagy nehézségekkel képesek megfelelő bizalom átélésére, pozitív interperszonális tapasztalatok szerzésére, beépítésére. Ez gyógyításukat, nevelésüket igen nehezé teszi. A klinikai tapasztalatok szerint az ilyesféle nehézségek hátterében a korai anya-gyermek kapcsolat súlyos hiányosságai, a távollévő, vagy személyes problémái miatt alkalmatlan anyák állnak.

A pszichoanalitikus klinikum tapasztalatai alapján a korai szocializációban fontos modalitások szép metaforákban fejezhetők ki. A „holding”, az „elégge jó anya”, a „container-funkció” mind olyan megfogalmazások, amelyek a korai interakció bizonyos tulajdonságait határolják körül anélkül azonban, hogy pontosan meghatároznák azokat. Ennek a pontatlanságnak az előnyeire később még visszatérünk.

Más megfogalmazásban pl. Sander arról ír, hogy a csecsemő és a gondoskodó környezet együttesen nyílt rendszert alkot, ahol kölcsönös interaktív szabályozás zajlik, és az egész rendszert bizonyos paradoxonok jellemzik (Sander, 1983, hiv.: Zelnick).

A csecsemő és gondozója közötti megfelelés, a „fitting” is olyan téma, ahol a különböző kutatók nézetei konvergálnak. Feltétlenül szükséges egyfajta „emocionális rendelkezésre állás” (Emde, 1991) vagy „kielégítő részvétel a kapcsolatban” (Blatt–Behrends, 1987) ahhoz, hogy a csecsemő fejlődni tudjon. A modern pszichoanalitikus nézetek és a direkt csecsemőmegfigyelések konvergálnak abban a tekintetben, hogy a belső világ lényegében a külvilággal, a gondozó személyekkel folytatott interakció bizonyos figuráinak, alakzatainak belső leképezése útján fejlődik.

A belső reprezentációk az anya-gyermek kapcsolat eseményeit, a rendszer bizonyos állapotait rögzítik, képezik le. Ezekből az elemi építőkövekből épülnek fel a külvilág adekvát leképezését lehetővé tévő differenciált, bonyolultan szervezett lelki folyamatok (Zelnick–Buchholz, 1991). Fontos hangsúlyoznunk, hogy a belső reprezentációkban a külvilág és a csecsemő saját aktivitása együttesen jelenik meg. Filozofikusan fogalmazva Winnicott-tal együtt azt mondhatjuk, hogy a külvilágot bizonyos értelemben a csecsemő teremti meg magának (Winnicott, 1971).

Szóhasználatától függően beszélhetünk belső tárgyakról (Klein, 1975), internalizált tárgykapcsolatokról (összefoglalóan pl. Ogden, 1983), belső munkamodellről (Bowlby, 1969-1980), tudattalan interakciós struktúráról (Zelnick–Buchholz, 1991), általánosított interakciók reprezentációiról (Stern, 1985) és így tovább.

Vita folyik ennek a bonyolult folyamatnak az elemi lépésről, időbeli lefutásáról és a belsővé válást előidéző, kiváltó eseményekről. A lényeges közös gondolat azonban az, hogy a korai kapcsolatoknak meghatározott koreográfiája van, ami kisebb-nagyobb részleteiben beépül a személyiségbe és messzemenően meghatározza azt, hogy a későbbiekben hogyan lesz képes tájékozódni a társas és a tárgyi világban. Az autonómia és a szabadság szempontjából lényeges felismerés, hogy a csecsemő ennek a koreográfiának aktív alakítója – ameddig hagyják, hogy az legyen.

Ki álmodja a másikat – és kinek az álma valósul meg? És vajon tudnak-e anya és gyermeke közös fantáziákat építeni arról, hogy milyen is lesz a fejlődő gyermek és milyennek találtatik az anya? Vagy – ami

talán gyakoribb – a gyermek az anya, és azon keresztül a primer család, egy adott kultúra, egy adott szokásrendszer kreatúrája lesz csupán? Ha pedig a gyermek győz, hogyan marad életben, hogyan biztosítható a kulturális tradíció továbbadása, és hogyan egy működőképes belső szabályozás kialakulása? Hogyan lehet úgy rendelkezésre állni, hogy fokozatosan feleslegessé tegyük magunkat?

Ilyen és hasonló kérdésekkel szemléltethetők a korai szocializáció dilemmái. A kézenfekvő válaszok pedig többnyire paradoxonok lesznek.

A csecsemő aktivitása sokféle értelmezést, magyarázatot tesz lehetővé és magyarázataink alapján gondoljuk azt, hogy az észlelhető aktivitás éppen milyen belső állapot megnyilvánulása. A gondozói viselkedés pedig éppen annak függvénye, hogy az adott aktivitást, jelenséget hogyan értékeljük, minek tartjuk. Nagyszámú, bizonytalan, gyakran ösztönös döntésről, választásról van szó, amelyet a gondozó ismeretei, megérzései, tudattalan fantáziái befolyásolnak. Ezek az apró interaktív események viszont nagy jelentőségűek, hiszen ezek sorozatában dől el az, hogy a veleszületett kognitív-emocionális képességekből, sajátos, egyedi konfigurációkból mennyi és hogyan valósul meg. Hogy milyen szükségletek, milyen vágyak dolgozódnak ki a fejlődés során és melyek ítéltetnek öntudatlanságra. Itt alapozódik meg az a kép, amelyet a gyermek saját magáról és a fontos személyekről épít fel.

A rendelkezésre állás a szükségletek megfelelő kielégítését is jelenti, azonban itt is paradoxonra bukkanunk.

Ahogy a gondoskodó külvilágot bizonyos értelemben a csecsemő építi fel magának a belső reprezentációk kialakítása során, úgy a csecsemő szükségletei viszont annak nyomán formálódnak, ahogyan és amilyen mértékben azokat a gondozó szükségletként interpretálja. A korai gondoskodás során zajló kölcsönös interaktív szabályozás tulajdonképpen egy sajátos interperszonális valóságot hoz létre anya és gyermeke között. Ennek törékenységét minden kisgyermekkel foglalkozónak ismernie kell. Tudnia kell azt is, hogy ismeretei, környezetének, referencia-csoportjainak szokásai, saját lélektani adottságai és korlátai által meghatározott reakcióival a gondozó túlságosan könnyen – szinte észrevétlenül – erőlteti rá a gyermekre a saját vízióját, így közös játékterük beszűkül, a felépülő interperszonális világ a gondozó világa lesz, amelyhez a gyermeknek létérdeke alkalmazkodni. Az eredmény: jól szocializált gyermek csekély kreativitással, elvesztett

vagy beszűkült autonómiával. Persze tudjuk, hogy a későbbi életút hatásai még sokat alakítanak a fejlődő személyiségen, ez azonban nem tartozik tárgyunkhoz.

SEM KÜLSŐ, SEM BELSŐ.

A POTENCIÁLIS TÉR JELENTŐSÉGE A KORAI SZOCIALIZÁCIÓBAN, A GYÓGYÍTÁSBAN ÉS A KÉPZÉSBEN

Itt most az a feladatunk, hogy azon töprengjünk, milyen attitűd, milyen képzés, milyen csoporthatások és milyen intézményi struktúra szükséges ahhoz, hogy autonóm személyiségek formálódjanak.

Ősrégi tapasztalat, hogy amikor bonyolult és nagyon finom folyamatokról van szó, akkor a célszerű emberi magatartást minden tudományos beszédnél jobban orientálja a képes beszéd, a metaforák használata. Az implicit – a rejtett – tudás átadása-átvétele hatékonyabb mimézissel, észrevétlen azonosulással, sokszor látszólag redundáns rítusok keretei között. Az ismeretátadásnak ezt a régi és hatékony lehetőségét két veszély fenyegeti.

Az egyiket nevezhetjük ideológiai kisajátításnak, amikor is intézmények, hivatali apparátusok működési szabályzata próbálja kodifikálni a célszerű, illetve előírt magatartást.

Gondoljunk csak arra, hogy konganak sokszor a nevelési tervek, pedagógiai programok!

A másik veszély a tudományos pontosítás. Tudjuk, hogy a kíváncsú gondozói magatartásról igen sok mikroszkopikus megfigyelés gyűlt össze. Olyanok is, mint pl. empatikus anyák mimikájának lelassulása, amikor a csecsemő arcán a fáradás jeleit észlelik. Mégis, nehéz elképzelni, hogy egy oktatási program keretében arra próbáljuk megtanítani a gondozókat, hogy pontosan milyen szögben tartsák a csecsemőt, milyen tempóban ringassák, vagy éppen milyen frekvenciájú legyen a vigasztaló hang az együttes gügyögés során. Ha a mondottak élményét felidézzük magunkban, azonnal érezzük, hogy mindkét esetben valami lényeges vesz el. Mindkét esetben úgy érezzük magunkat, mint akit túl szűk ruhába bűjtettek. Valami fölénk magasodik, valami ránk nehezedik. Valaminek meg kell felelnünk, és miközben ezt sikerrel megvalósítjuk, azt érezzük: ez nem egészen én vagyok.

A korai szocializációhoz visszakanyarodva, a nem eléggé jól gondozott csecsemő is hasonló helyzetbe kerül: aktivitása, exploratív kíváncsisága, kreativitása szembekerül a gondozói attitűd által közve-

tített családi, intézményi és kulturális elvárásokkal, a szülők tudattalan fantáziái által behatárolt szűk játéktérrel. A csecsemő a vegetatív szintig hatoló alkalmazkodásra kényszerül.

Ha valakinek bonyolult készségeket akarunk megtanítani, mint pl. a belső szabályozás felépítése a csecsemőnél, vagy a korai gondoskodás, vagy a személyes változás a pszichoterápiában – akkor egy sajátos helyzetet és egy sajátos interperszonális valóságot kell felépítenünk. Ehhez a gondozói, az oktatói vagy segítségnyújtó szerepeinket újra kell gondolni. Talán helyesebb lenne azt mondani, hogy valamit át akarunk adni. Vagy még inkább azt, hogy lehetővé szeretnénk tenni a másoknak, hogy felfedezzen, felépítsen magának valamit. Ez a valami nem lesz éppen olyan, amelyet mi képzelünk el, de hasonlítani fog rá. Olyan lesz, amilyennek a másik megalkotja. Nem másolat, hanem új alkotás.

A korai szocializáció anya-gyermek kapcsolata, az oktatói kapcsolat és a pszichoterápiás kapcsolat fedésbe hozható abból a szempontból, hogy mindegyikükben benne rejlik az egyik legalapvetőbb emberi kapcsolati minőség, amelynek legkifejezettebb megnyilvánulására az anya-gyermek kapcsolat ad lehetőséget. Mindhárom esetben lehetőségről van szó, amely gyakran intuitív módon, szándékosság és tudatosság nélkül valósul meg, anélkül hogy a résztvevők képesek lennének megfogalmazni a közöttük zajló eseményeknek ezt a rétegét. A klinikai tapasztalatokból a korai szocializáció viszontagságaira visszakövetkeztető pszichoanalitikusok azért jártak el helyesen, mert a kapcsolatban hatékony, a másik fél autonómiáját lehetővé tévő kapcsolati modalitásokra figyeltek fel.

Ha a gondozói, vagy oktatási, vagy terápiás kapcsolat nem tartalmazza kielégítő mértékben ezeket, akkor a korai szocializáció esetén a személyiség későbbi fejlődését maradandóan befolyásoló hiányosságok keletkeznek. Az oktatás határfoka csökken, illetve bizonyos ismeretek egyáltalán nem adhatók át, a terápiás kapcsolat pedig korai traumák ismétlődését hozza magával. Ez utóbbiak kognitív és szuggesztív technikákkal, egyfajta kölcsönösen fenntartott hamis tudattal elfedhetők.

Ennek a sajátos interperszonális valóságnak a megértéséhez vissza kell térnünk a metaforikus beszédhez.

Lelki struktúrák felépülése és változása abban az egyszerre valóságos és egyszerismind virtuális – képzeletbeli – térben történik, amely anya és gyermeke, oktató és tanuló, páciens és terapeuta között talál

ható. A belsővé válás akkor zajlik sikeresen, ha folyamatában mindig lehetőség van olyan szakaszok átélésére, amikor az adott élmény, a tárgy vagy személy egyszerre lehet kívül is és belül is. Részben már a fejlődő személyhez tartozik, belsővé vált, részben még kettőjük között van, azaz külső. Ami már belsővé vált, a személyes kapcsolatban sajátos társaslélektani folyamatok révén – mint pl. a projekció vagy a projektív identifikáció – átmenetileg külsővé válik, részévé válik az interperszonális koreográfiának. Anya és gyermeke, oktató és tanuló, terapeuta és páciens mindig egy közösen kialakított interperszonális koreográfiában érintkeznek. Az a valóság, amit a belsővé válás során le kell képezni, mindig az ilyen koreográfiának a terméke, interperszonális konstrukció.

Ahhoz, hogy ezek a folyamatok termékenyek legyenek, egy biztonságos helyzet, egy megnyugtatóan behatárolt tér szükséges. Ebben a térben zavartalanul folyhat külső és belső sajátos játéka. Szükséges az is, hogy kellő ideig fennmaradhasson egy termékeny bizonytalanság, az átélés és az értelmezés játékos szabadsága. Fontos, hogy ne döntsük el idő előtt, hogy mi mit jelentsen. Fontos, hogy a kölcsönös azonosulások és elkülönülések játékos váltakozásában ne kelljen idő előtt eldönteni, mi tartozik hozzám és mi a másikhoz. Fontos, hogy a másinak lehetősége legyen arra, hogy miközben együtt vagyunk, egyedül is lehessen. Ilyenféle tér a Winnicott-féle potenciális tér (Winnicott, 1971).

Az emocionális rendelkezésre állás – fogalmazhatjuk biztonságot nyújtó jelenlétnek vagy „holding”-nak is – lényegében azt jelenti, hogy igénybe vehetők vagyunk ehhez a kreatív együttléthez. Igénybe vehetők a másik igénye szerint, és anélkül, hogy ráerőltetnénk saját magunkat, saját valóságunkat, saját értelmezéseinket a másikra. Persze, ahogyan az idő halad, erre az alapvető szintre sok minden rétegződik. A kulturális tradíció bizonyos részei csak szabályok, tilalmak, szigorúan fegyelmezett procedúrák elsajátításával adhatók tovább. Ennek a szintnek a kielégítő, korai átélése és későbbi felidézése nélkül a tradícióátadás egész folyamata kiüresedik, elszegényedik, esetleg el is akad. Nem alakul ki a kultúrát továbbszőni képes, autonóm személyiség.

Eddigi fejtegetéseimben azzal bajlódtam, hogy érzékeltessem, mi szükséges ahhoz, hogy a fejlődő vagy a változó személyiség autonómiája kialakulhasson – illetve a csecsemő esetében ne vesszen el.

Az autonóm személyiség kialakulásához tehát szükségesek biztonságot nyújtó határok, és ezeken belül egy sajátos együttlét, amelynek során a gondozó, a nevelő vagy a terapeuta saját kognitív és érzelmi folyamatait, személyes működésmódját, értelmezéseit a másik rendelkezésére bocsátja, beviszi ebbe a térbe. Hagyja, illetve lehetővé teszi, hogy azokat a másik a maga tempója és ritmusa szerint felfedezze, felhasználja saját maga építésében.

A szabadság képessége az ilyen rendelkezésre állás képességét jelenti, tehát azt, hogy képesek vagyunk a másik szabadságának lehetőségét fenntartani.

Ahhoz azonban, hogy ezt a képességünket kialakítsuk és fenntartsuk, szükséges, hogy ilyen helyzeteket magunk is kellő mennyiségben átéljünk. Legtöbb esetben sem a korai, sem pedig a további szocializáció nem biztosítja ezt, ezért pótlására megfelelő képzési formák és az ilyen képességet támogató intézményi dinamika ápolása szükséges. Nagyon sokat tudunk az autonómia ellen ható személyes, csoport- és intézményi patológiákról, de szerencsére ismerjük a kiküszöbölésükre alkalmas módszereket is. Empirikus vizsgálati adatok vannak pl. arra, hogy az autonómiát támogató, eddig ismertetett tényezők jelenléte a személyiségfejlesztő csoportok hatékonyságához nélkülözhetetlen (Barcy, 1992).

A korai szocializáció pszichoanalitikus és csecsemőmegfigyeléses adatai, továbbá a csoportok és intézmények pszichoanalízisével szerzett ismeretek birtokában igen jó képzési modelleket tudunk kidolgozni. Ezek megismertetnek bennünket az autonómia kibontakozásának saját magunkban és társas közegünkben megszerveződő akadályaiival, és közelebb visznek a szabadság képességéhez.